

Назарова Л. В.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту організацій
та зовнішньоекономічної діяльності*

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Огієнко А. В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організацій
та зовнішньоекономічної діяльності*

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Nazarova Liudmila

Doctor of Economic Sciences,

*Professor, Department of Management and Foreign Economic Activity,
V.O. Sukhomlynskyi National University*

Ohiienko Alona

Assistant professor, PhD in Economics,

*Department of Management and Foreign Economic Activity,
V.O. Sukhomlynskyi National University*

ПЕРСПЕКТИВИ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ НА СВІТОВИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ

Анотація. У статті розглянуто перспективи Причорноморського регіону на світових товарних ринках, відзначено важливість регіону в отриманні експортної виручки. Використання системного підходу під час вивчення зовнішньоекономічної діяльності підприємств у сучасних економічних умовах дало можливість оцінити її важливість для подальшого розвитку регіону. Зроблено оцінку концентрації експорту Причорноморського регіону через використання індексу Хіршмана, індексу диверсифікації експорту та кількості тарифних ліній. Розглянуто індекси конкурентних переваг Баласса та Лафая, відзначено низьку диверсифікованість експорту як регіону, так і країни у цілому. Використано системний підхід до вивчення зовнішньоекономічної діяльності підприємств Причорноморського регіону в сучасних економічних умовах. Запропоновано основні напрями підвищення конкурентних переваг регіону на світовому ринку та необхідність поліпшення якості господарської діяльності підприємств. Визначено необхідність установавання довгострокових пріоритетів, які зумовлюють орієнтацію регіону на визначення раціональної спеціалізації й оптимальної структури. Визначено необхідність використання досвіду інституціоналізації розвинутих країн.

Ключові слова: світовий ринок, Причорноморський регіон, конкурентна перевага, концентрація експорту, проблеми, перспективи.

Вступ та постановка проблеми. Світовий розподіл політичних та економічних сил на зламі тисячоліть зазнав суттєвих структурних зрушень. Відбувається динамічне накопичення окремими державами світу потенціалу, здатного потужно вплинути на розташування центрів сил на карті міжнародного співіснування в політичній та, насамперед, економічній сферах. Загострюється конкурентна боротьба між існуючими центрами економічної сили за розподіл світових ринків та поширення їхнього впливу на інші країни, відбувається формування нових регіональних лідерів та розширення їхнього впливу в регіоні. У ринкових умовах виробники продукції намагаються стати повноправними учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Однак ефективність здійснення зовнішньоекономічної діяльності регіональними підприємствами неможлива без створення відповідної інфраструктури, яка забезпечить вільний рух продукції, сировини та засобів виробництва від експортерів, імпортерів до споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексне і системне дослідження зовнішньоекономічної діяльності підприємств, формування та розвиток міжнародних відносин висвітлено в багатьох працях. Зокрема, проблематиці зовнішньоекономічної діяльності присвячено дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких – С.В. Голіней [1], Т.О. Зінчук [2] та інші вчені-економісти.

Метою даної роботи є оцінка перспектив Причорноморського регіону на світових товарних ринках, виявлення основних проблем розвитку експортного потенціалу Причорноморського регіону та основних шляхів з їх усунення.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку міжнародна торгівля посідає ключове місце в системі світових господарських зв'язків, тому що опосередковує майже всі види міжнародного співробітництва та є однією з найважливіших форм міжнародних економічних відносин. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН про порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. світова спільнота визнала міжнародну торгівлю механізмом здійснення та активізації глобального партнерства. У зв'язку із цим зростає й роль регіонів у торгівлі, у нарощуванні експорту товарів.

У табл. 1 представлено динаміку валового регіонального продукту Причорноморського регіону за 2014–2017 рр. Слід відзначити зростання валового національного продукту за досліджуваний період у 2016 р. Наступного року відбулося деяке зниження.

Показники зовнішньої торгівлі за 2017 р. представлено в табл. 2.

У цілому по Україні спостерігається негативне сальдо. Тоді як для Причорноморського регіону традиційним є позитивне сальдо, а по Миколаївській області експорт більше ніж удвічі перевищує імпорт.

Таблиця 1

Динаміка валового регіонального продукту за 2014–2017 рр.

Область	Індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року, відсотків)				Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн)			
	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016
Миколаївська	98,4	95,3	105,6	98,6	27355	30357	41501	50091
Одеська	98,3	95,8	104,2	106,6	29118	31268	41682	50159
Херсонська	99,7	98,7	102,8	100,5	19311	21725	30246	36585

Таблиця 2

Зовнішня торгівля Причорноморського регіону в 2017 р.

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до 2016 р.	тис. дол. США	у % до 2016 р.	тис. дол. США
Миколаївська	1900646,2	114,1	782389,7	114,1	1118256,5
Херсонська	289153,3	118,0	202392,6	119,4	86760,7
Одеська	1813852,2	119,3	1465877,7	117,6	347974,5
Всього по Україні	43264736,0	119,0	49607173,9	126,4	-6342437,9

Високий рівень концентрації експорту є одним із важливих чинників, що зумовлює чутливість галузі до різких змін на товарних ринках. Нами було використано кілька індексів для оцінки рівня концентрації товарного експорту Причорноморського регіону:

– індекс Хіршмана, значення якого лежить у діапазоні від 0 до 1, при цьому вищі з них відповідають більшому рівню концентрації експорту регіону;

– індекс диверсифікації експорту за товарними групами. Більші значення індексу диверсифікації свідчать про вищу концентрацію експорту регіону порівняно зі світовою структурою експорту;

– загальна кількість тарифних ліній (товарних позицій).

Відповідні розрахунки наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Показники концентрації експорту Причорноморського регіону за 2009–2016 рр.

Роки	Індекс диверсифікації	Індекс Хіршмана	Кількість тарифних ліній експорту
2009	0,599	0,171	229
2010	0,602	0,185	227
2011	0,611	0,192	227
2012	0,611	0,195	227
2013	0,618	0,195	231
2014	0,621	0,197	230
2015	0,621	0,199	231
2016	0,620	0,203	227

Аналіз рівня диверсифікації експорту свідчить про його досить високу концентрацію. Так, індекс Хіршмана збільшився з 0,171 у 2009 р. до 0,203 у 2016 р. Індекс диверсифікації експорту коливався в діапазоні з 0,599 до 0,623. Найнижче значення, що свідчить про найвищий рівень диверсифікації, було зафіксовано у 2015–2016 рр. Рівень розмаїття експорту, оцінений як кількість товарних позицій (тарифних ліній), що експортує регіон, є досить низьким, що пояснюється значною аграрною спрямованістю.

Індекси виявленої конкурентної переваги Баласса та Лафая показують, що зараз найбільш конкурентоспроможними українськими товарами у світі є чорні метали та вироби з них, зернові та олійні культури, добрива, залізничне обладнання (табл. 4). Варто відзначити, що конкурентні переваги останнього є не стільки досягненням інженерної думки за часів незалежної України, скільки спадком радянських часів, з яких Україна успадкувала це виробництво.

Індекс Баласса, або індекс RCA, – показник, що характеризує співвідношення частки товару в загальному обсязі експорту країни або регіону та частки експорту цього продукту в загальному світовому експорті. Якщо значення індексу перевищує одиницю, то вважається, що існують конкурентні переваги у виробництві даного товару (або групи товарів). Значення менше одиниці вказують на те, що немає конкурентних переваг у виробництві аналізованого товару (в англійській науковій літературі говорять у цьому разі про «конкурентні недоліки»). Слід зазначити, що індекс визначає конкурентні переваги, але не пояснює їхні детермінанти. Індекс Баласса дає змогу аналізувати як торгівлю спеціаліза-

Таблиця 4

Товари, які експортуються підприємствами Причорноморського регіону, що мають конкурентні переваги на світових ринках

Рік	Індекс Баласса (RCA)			Індекс Лафая		
	код	назва	значення	код	назва	значення
2010	28	Продукти неорганічної хімії	9,4	28	Продукти неорганічної хімії	7
	84	Реактори ядерні, котли, машини	12,6	84	Реактори ядерні, котли, машини	4
	10	Зернові культури	9,6	10	Зернові культури	2
	15	Жири та олії тваринного і рослинного походження	4,8	15	Жири та олії тваринного і рослинного походження	4
2017	28	Продукти неорганічної хімії	5,2	28	Продукти неорганічної хімії	5
	84	Реактори ядерні, котли, машини	8,5	84	Реактори ядерні, котли, машини	3
	10	Зернові культури	11,2	10	Зернові культури	5
	15	Жири та олії тваринного і рослинного походження	7,4	15	Жири та олії тваринного і рослинного походження	8

Рис. 1. Напрями підвищення конкурентних переваг регіону на світовому ринку

цію, так і конкурентоспроможність товарів (секторів). Індекс Лафая дає нам переваги індивідуальної товарної групи. Додатне значення індексу характеризує наявність відносної переваги стосовно певної продукції. Чим більше значення, тим більший рівень спеціалізації. Розраховані для Причорноморського регіону індекси представлені в табл. 4.

За останні роки перелік товарів, які мають конкурентні переваги на світовому ринку, фактично не змінився, що ще раз підтверджує низьку диверсифікованість експорту досліджуваного регіону і незмінність його структури.

Таким чином, товарний експорт Причорноморського регіону є досить висококонцентрованим, причому ця ситуація з кожним роком посилюється і рівень концентрації експорту тільки зростає. Частка сільськогосподарської продукції в структурі експорту збільшується і в 2017 р. досягла майже 40% (у 2010 р. – 21%), тоді як частка високотехнологічної продукції тільки зменшується: у 2010 р. за кодами 84–89 УКТ ЗЕД – 21%, у 2017 р. – 19%.

Відзначимо, що проблемними питаннями регіону залишаються неефективні заходи підтримки та стимулювання збільшення обсягів експорту, притоку іноземних інвестицій, розвитку міжрегіонального співробітництва, зокрема її економічного складника; обмежений доступ до програм та ініціатив ЄС у рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства Європейської політики сусідства.

Успішній ЗЕД підприємств Причорноморського регіону також перешкоджають відомі загальнонаціональні проблеми: відсутність національної експортної стратегії; неефективна державна підтримка експортерів; недостатній рівень доступу української продукції до зовнішніх ринків; недостатня ефективність і координованість залучення та використання зовнішньої допомоги, інші політичні та економічні ризики.

Отже, вважаємо, що основними завданнями для нарощування перспектив Причорноморського регіону на світових ринках є:

- збільшення випуску продукції харчової промисловості, сільського господарства на основі сучасних технологій переробки, зберігання, пакування, транспортування та реалізації продукції;
- забезпечення експортної спеціалізації у виробництві високоякісних продуктів;
- нарощування науково-технічних розробок та забезпечення процесів виробництва і реалізації такої продукції, обслуговування продукції, що експортується;
- упровадження енергозберігаючих технологій;
- сприяння впровадженню міжнародних стандартів серії ISO та правил у виробництво продукції;
- сприяння залученню іноземних інвестицій регіону: створення ефективної системи інституційного забезпечення діяльності інвесторів, а саме надання підтримки інвестиційним проектам; забезпечення зниження регуляторного тиску на інвесторів (упровадження спрощеної системи дозволів, реєстрації, ліцензування); участь в інвестиційних форумах в Україні та за кордоном; надання методичної допомоги суб'єктам господарювання у питанні розроблення інвестиційних проектів, які відповідають вимогам світових інвестиційних фондів;
- забезпечення поширення інформації щодо інвестиційного потенціалу регіону із залученням можливостей торговельно-економічних місій за кордоном;
- організація виставкової та рекламної діяльності для забезпечення ринку збуту конкурентоспроможної продукції та високих технологій.

На основі вказаних умов можна визначити основні напрями підвищення конкурентних переваг регіону на світовому ринку (рис. 1).

Висновки. У довгостроковому періоді для конкурентоспроможності як окремого регіону, зокрема Причорноморського, так і економіки країни у цілому є важливими якісні властивості господарської діяльності, можливості виконувати певні етапи науково-інноваційного циклу, а не статична галузева спеціалізація країни. Це передбачає, що країни реагують на посилення конкурентного тиску не лише міжгалузевими перетвореннями, а здійснюють якісну модернізацію у межах галузей – спеціалізацію на більш науково- та технологічноємних сегментах виробництва. Тому забезпечення конкурентоспроможності продукції та утримання існуючих позицій на світовому ринку через інновації має стати метою національної економічної політики. Такий розвиток повинен базуватися на визначенні довгострокових пріоритетів, які зумовлюють орієнтацію регіону на визначення раціональної спеціалізації й оптимальної структури, що сприятиме досягненню найбільш можливих темпів економічного зростання та підвищенню рівня життя. Для майбутнього розвитку було б доцільним скористатися світовим та європейським досвідом інституціоналізації цього складного процесу. У 1968 р. в ЄС було створено Генеральний директорат із регіональної політики для пошуку активізації розвитку регіонів. У 1975 р. почалася діяльність Європейського фонду регіонального розвитку, а в 1988 р. Європарламентом прийнято Хартію регіоналізму та створено Раду регіональних і місцевих співтовариств. Це, безумовно, дасть поштовх подальшому регіональному розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Голіней С.В. Державне регулювання експортного потенціалу України. *Механізм збалансованого розвитку промислового виробництва*. Київ, 2005. С. 130–139.
2. Зінчук Т.О. Аграрний протекціонізм: історичні риси, стан та методи реалізації в інтеграційній економіці. *Стратегія інноваційного розвитку економіки*. 2010. № 4. С. 3–8.
3. Назарова Л.В. Тенденції розвитку міжнародних торговельних відносин Миколаївської області. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2005. № 3(31). С. 60–64.
4. Назарова Л.В. Зовнішня торгівля України як провідна ланка міжнародних економічних відносин. *Таврійський науковий вісник*. 2008. Вип. 57. С. 186–191.
5. Формування конкурентоспроможності підприємств Причорноморського регіону України на зовнішніх ринках в умовах міжнародних інтеграційних процесів / І.Т. Кішак та ін. Миколаїв : Ліон, 2017. 325 с.

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИЧЕРНОМОРСКОГО РЕГИОНА НА МИРОВЫХ ТОВАРНЫХ РЫНКАХ

Аннотация. В статье рассмотрены перспективы Причерноморского региона на мировых товарных рынках, отмечена важность региона в получении экспортной выручки. Использование системного подхода при изучении внешнеэкономической деятельности предприятий в современных экономических условиях позволило оценить ее важность для дальнейшего развития региона. Проведена оценка концентрации экспорта Причерноморского региона при помощи индекса Хиршмана, индекса диверсификации экспорта и количества тарифных линий. Рассмотрены индексы конкурентных преимуществ Баласса и Лафая, отмечена низкая диверсификация экспорта как региона, так и страны в целом. Предложены основные направления повышения конкурентных преимуществ региона на мировом рынке и необходимость улучшения качества хозяйственной деятельности предприятий. Определена необходимость установления долгосрочных приоритетов, которые обуславливают ориентацию региона на определение рациональной специализации и оптимальной структуры. Определена необходимость использования опыта институционализации развитых стран.

Ключевые слова: мировой рынок, Причерноморский регион, конкурентное преимущество, концентрация экспорта, проблемы, перспективы.

THE PROSPECTS OF THE BLACK SEA REGION IN THE WORLD COMMODITY MARKETS

Summary. The purpose of the paper is to assess the prospects of the Black Sea Region in the world commodity markets, to reveal the main issues of the export potential development of the region, and to recommend the ways of problem solving. The system approach to analysis of the foreign economic activity of the Black Sea Region enterprises in the current economic conditions has been used. The dynamics of GDP 2014-2017 and the dynamics of foreign trade 2016-2017 were provided via descriptive statistics tools. The index method was used in order to assess the concentration of the commodity export of the region. The importance of the region in the export earnings and a trade surplus was highlighted. The assessment of the Black Sea Region export concentration via the Herfindahl-Hirschman Index (HHI) and export product and tariff lines diversification index was provided. The authors conclude that the high level of export concentration is one of the most important factors that cause industry reactions to rapid changes in the commodity markets. The Comparative Advantage Index (RCA) of Balassa, that allows to analyze trade specialization and competitiveness of goods, and the The Lafay Index of international specialization, that allows to assess the advantages of an individual product group were considered in the paper. Overall, low export diversification of the region and the country was revealed. The main directions of the increase in regional competitive advantage in the global market and the necessity of the quality improvement of economic activity of the enterprises were recommended. The necessity of implementation of the other countries' institutionalization experience for the further regional development was defined. Considering the regional features, the analysis of export indices for the last three years was provided. The indicators of export concentration of the Black Sea Region were developed based on the economic analysis. Key principles and the directions of the regional effectiveness increase were revealed. General trends of the efficiency development of the Black Sea Region export business activity were revealed, basing on the applied research. The necessity of the development of long-term priorities, that determine the regional orientation on the rational specialization and optimal structure, is defined. That reinforces the economic growth rates and the increase in the standard of living. The authors highlight that qualitative properties of the economic activity and the opportunities to implement definite stages of the science and innovation cycle are more important than the industrial specialization of the country.

Key words: world market, Black Sea Region, competitive advantages, export concentration, problems, prospects.